

ETHNO-LORE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE

XXXV.

FŐSZERKESZTŐ
BALOGH BALÁZS

SZERKESZTŐK
ISPÁN ÁGOTA LÍDIA – MAGYAR ZOLTÁN

VENDÉGSZERKESZTŐ
LANDGRAF ILDIKÓ

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Néprajztudományi
Intézet

BUDAPEST, 2018

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával

ISSN 1787-9396

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
<https://nti.btk.mta.hu>

Első magyar nyelvű kiadás: 2018

© MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2018

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

A kiadásért felelős: az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója.

A borító mozaikképei a következő alkotások felhasználásával készültek:

Barabás Miklós után Walzel Ágost Frigyes Arany János arcképe (1848)

Petőfi Irodalmi Múzeum ltsz.: 59.738.1

Barabás Miklós után Rohn Alajos Arany János arcképe (1855)

Petőfi Irodalmi Múzeum ltsz.: 75.113.1

Kozma János Arany Jánosról készített bronz mellszobra (1930), Szeged, Dóm tér
Arany János. Aradi Richárd falfestménye, (2014) Érd, az Arany János utca és Kossuth utca sarkán

Arany János. Balogh Patrik karikatúrája (2018)

Hátsó borító: Az Arany család kéziratos mesegyűjteményéből A Fehér ló fia című mese részlete.

MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár Irod. 4-r. 409/II. 9r.

Borítóterv: Kaszta Móni

Fordítás: Cselényi Zsuzsa

Tördelés: Fancsek Krisztina

Nyomdai munkálatok:

Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Budapest, 2018

Printed in Hungary

ARANY JÁNOS TANULMÁNYAINAK KÖZKÖLTÉSI ÉS
NÉPDALIDÉZETEI A *DALGYŰJTEMÉNY* (1874) TÜKRÉBEN¹

Arany János irodalmi tájékozottsága és memóriája kultikus elemként tér vissza a szakirodalomban. Nem vitás, hogy átlagon felüli emlékezőtehetséggel bírt, ám egyúttal rendszerező, analitikus készségekkel is, amelyek nemcsak a hivatalmi munkáját segítették (akár Nagyszalontán, akár az Akadémián), hanem tudományos és tanári pályáját is. Ebből a nézőpontból különösen értékesek azok az irodalmi és népköltési-közköltési idézetek, amelyek Arany tanulmányaiban metrikai vagy más célú példatárként sorakoznak. Keveseknek adatott meg, hogy ily sokféle tartalmi-formai összefüggésben lássák, egy organikus nyelvi-poétikai rendszer elemeiként olvashassák-énekelhessék össze kedvenc dalrészleteiket, közmondásaikat és magyar irodalmi citátumaikat. Az a tény pedig, hogy mindez nyilvános, tudományos érvelésben kaphatott helyet, kétségtől legitimációs erővel bírt, hiszen efféle vegyes, részben valóban népi szövegpéldák ekkoriban még alig-alig kaptak lehetőséget arra, hogy részévé váljanak az irodalomtörténeti diskurzusnak. Arany e vonatkozásban egyszerre volt merész újtó és alapos elemző, aki sokaknak mintát adott későbbi szakmunkáikhoz.

Ám hiába jutott e törmelékes szövegegyüttesnek komoly szerep Arany műveltségében, mostanáig nemigen foglalkoztak rendszeres vizsgálatával. Népköltési szempontból Gyulai Ágost végzett nagy értékű munkát az ide tartozó idézetek kigyűjtésével. A lista azonban sajnos jegyzetapparátus nélkül jelent meg a Kodály Zoltánnal közösen szerkesztett *Arany János népdalgyűjteménye* című kritikai kiadás egyik függelékeként (KODÁLY – GYULAI, 1952, 175–177.). Így Gyulai listája bizony máig nem kapott komolyabb irodalomtörténeti vagy folklorisztikai visszhangot, holott nemcsak az adott tanulmányok vagy cikkek megértésében segíthetne, hanem tágabban Arany és a közkeletű szöveg hagyomány-típusok kapcsolatáról is sok minden feltárulhatna.

Arany történeti és/vagy folklór szövegidézetekben gazdag cikkei időrendben az alábbiak:

Valami az asszonánról (1850, 1854; AJÖM X, 1962, 213–217.)

A rimezett versalakokról (1855–1856; AJÖM X, 1962, 259–263.)

A magyar nemzeti vers-idomról (1856; AJÖM X, 1962, 218–258.)

¹ Készült az NKFI-6 K 128602. sz. pályázat (Arany János kritikai kiadása) keretében.

A magyar irodalom története rövid kivonatban (1857–1859; AJÖM X, 1962, 446–531.)

A magyar népdal az irodalomban (1861?; AJÖM XI, 1968, 383–400.)

Visszatekintés (1861; AJÖM XI, 1968, 217–257.)

Divattudósítás (1862; AJÖM XI, 1968, 446–449.)

Idegen csemeték, fattyú hajtások (1872; AJÖM XI, 1968, 525–526.)

Észrevételek a Nyelvőr VII. kötet hatodik füzetére (1878; AJÖM XI, 1968, 532–541.)

Apróságok a Nyelvőr számára (1879–1880; AJÖM XI, 1968, 542–548.)

Határozatlan (188?; AJÖM XI, 1968, 597.)

Tücsök és bogár (1882-ig; AJÖM XI, 1968, 575–592.)

A változatos műfajú tanulmányokban és cikkekcskében megbúvó idézetek azonosítását megnehezíti, hogy Arany többnyire nem teljes strófákat közölt, hanem csak egy-két sort, esetenként annyit sem. Szorgos vizsgálódással mégis sikerült feltárni a nagyobb részüket, ám még mindig fennáll a kérdés: honnan ismerte őket? Saját gyermek- és ifjúkorából (Nagyszalonta, Debrecen stb.), vagy későbbi olvasmányaiból, elsősorban Erdélyi János antológiáiból? Másként fogalmazva, kissé sarkítva: mikor tükröznek *primer* folklorikus eleményeket és tudást, s mikor *szekunder* jellegű, olvasmányokból származó információkat? Ez fontos lehet Arany személyes műveltsége és munkamódszere szempontjából, ám furcsa módon egyáltalán nem befolyásolja a tanulmányok állításait, különösen *A magyar nemzeti vers-idomról* szóló, 1856 előtt lezárt alapvető írás koncepcióját. Annál inkább érinti a jóval később, az apró *Nyelvőr*-cikkek idején (illetve még azok előtt, 1874-ben) rögzített kottás *Dalgyűjteményt*, amelyet épp annak dokumentumaként szokás értelmezni, hogy a költő mit érzett eredendően sajátjának a hatalmas magyar népköltési és közköltési anyagból. Mostani írásom ezért egyelőre nem tűzhet ki más célt, mint hogy megbecsülje néhány szövegidézet helyi értékét. A gazdag anyagból kiragadott példákat eredetük szerint három csoportba osztottam.

I. Régebbi műköltészet és közköltészet

Ez a halmaz látszólag egyértelműen szekunder ismeretanyagot tükröz, hiszen Arany életidején kívül született, többé-kevésbé jól datálható nyomokról van szó. Ezúttal nem Ilosvai Selymes Péterre s nem is Tinódi Sebestyénre gondolok, bár ekkoriban nekik sem volt még életműkiadásuk. Előbbi 18–19. századi

ponyvakiadásból ismerhette a költő; erről tanúskodik az apokrif záró versszak, amely csak a kései kiadások függelékében szerepelt, s amelynek részleteit Arany beépítette a *Toldiba*. Állítólag Nagykőrösön még az óráira is bevitt egy régről fennmaradt *Toldi*-ponyvát.

Balassival azonban egy kicsit más lehet a helyzet. Ha megfigyeljük, egyik kedvenc szövegpéldája tőle az *Egy katonaének*. Már a nagykőrösi irodalomtörténeti összefoglalóban szerepel:

A lantos költészetben soká divatozott ama kilenc rövid sorú versalak, melyet Balassinál olvashatunk.

Vitézek! mi lehet	Holott kikeletkor
E széles föld felett	Az sok szép madár szól,
3. Szébb dolog a végeknél?	6. Kivel ember ugyan él!

Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot
9. Ád, ki kedves mindennél.²

Az *a/az* modernizálásán túl az itt közölt verzió megőrzi a *ki* névmást régies, eredeti 'mely' jelentésével. Ezt Arany nem vehette a Toldy-féle *Handbuch*ból, mivel ott modernizáltan szerepel (TOLDY, 1828, I, 24.). Gyanúm szerint Arany birtokában volt az *Istenes énekek* valamelyik késői kiadása – talán még Debrecenből vagy a nagykőrösi iskola könyvtárából? –, ami azért sem lehetetlen, mivel az énekeskönyv 1806-ban jelent meg utoljára Landerer pesti–pozsonyi nyomdájában, tehát csaknem száznyolcvan éven át forgalomban volt.³ Arany tudott az *Istenes énekekről*, sőt: csak arról tudhatott, hiszen a *Balassa-kódexet* (benne a világi életművet) csupán 1874-ben fedezték fel, ennek reflexiója már fájón hiányzik Arany írásaiból. S noha máskülönben a jegyzet jórészt Toldy Ferenc 1828-as periodizációját követi, ezt a szövegrészletet mégsem onnan közli – ellentétben a versidom-tanulmánnyal és más műveivel, ahol következetesen a *mely* és *mellyel* névmásokat használta. Ez azért érdekes, mert a versidom-cikk egy-két évvel korábbi, mint az összefoglaló, tehát arra gyanakodhatunk, hogy Arany időközben frissítette (esetünkben: az eredeti szóalakokkal archaizálta) példaszövegeit.

A Balassi-recepció legfontosabb motívuma Aranynál mégis a versek szimbolikus elégetése a *Bolond Istók* II. részének végén (116–120. versszak, AJÖM

² *A magyar irodalom története rövid kivonatban*. AJÖM X, 1962, 480.

³ Toldy még csak az 1777-es váci kiadást említi legkésőbbiként (TOLDY, 1828, I, 24.).

III, 1952, 196–197.), aminek a magyar irodalomban egy Balassi-vers az ősképe. A Toldy-féle *Handbuch*ba is bekerült az *Ó, én édes hazám (Valedicit patriae)*,⁴ ugyancsak az istenes énekek kiadásai nyomán, ahol valamiért meghagyták ezt a szokatlan versszakot, miközben szerelmi előzményeit kipurgálták.⁵ Arany kétségkívül ismerte ezt a strófát, olyannyira, hogy *A magyar nemzeti vers-idomról* szóló tanulmány (1856 előtt) metrikai példaanyagában is szerepelteti a 2. sorát:

Búnál kik egyebet | nékem nem nyertetek. (*Balassa.*) (AJÖM X, 1962, 232.)

Aranynál – de már a 19. század első felének népköltési gyűjtőmozgalmában, így pl. Kulcsár Istvánnál⁶ is – fontos szerepet kapott Amade László életműve. A rokokó világ kissé mesterkélt formavilágú, mégis virtuóz poétája sok verstani példában szerepel – joggal, hiszen a versnyelv és a nyugati dalformák magyarországi megújítói közé sorolhatjuk a bősi uraságot, „ki *nemzeti* formákba önté csinos dalait” (AJÖM X, 1962, 244.). A szövegpéldák zömét a Toldy-féle *Handbuch*ból (1828) vette Arany, ám a viszonylag ismert sorokon túl egy apokrif sort is idéz tőle: *Gyöngy életre a mezőre jöjj és kísérj el* – tudomásunk szerint ez nem Amade munkája (AJÖM X, 1962, 242.), továbbá egy olyan versrészletet, amely nem szerepel Toldynál, így ezt jó eséllyel Amade Thadé (1836) bővebb kiadásából vette:

Bár ne tudtam | volna || *mi* legyen a | szeretet. (AJÖM X, 1962, 244.)

Amade szerelmi dalain túl híres *Toborzója* is helyet kapott az idézetek közt, sőt e műfajteremtő szöveg népszerűsítéséhez ily módon Arany is hozzájárult. Korábban csak Toldy (1828) és Amade Thadé (1836) kiadásában volt hozzáférhető, széles körben inkább csak a 18. századi közköltési parafrázisai terjedtek.⁷ Arany viszont meg is zenésítette a *Toborzót*, pontosabban egy meglévő dallamot alkalmazott hozzá, talán nem élete alkonyán (mint arra 1875-ös lejegyzési dátuma utal), hanem akár már 1848–49-ben. Halála után zongorakíséretes kottában adta ki az Arany-féle *Toborzót* Bartalus István, ismét alkalmat

⁴ Toldy *Bucsudal* címmel közölte (TOLDY, 1828, I, 30–31.).

⁵ Balassi hazájától búcsúzó verseinek textológiai és műfaj történeti tanulságairól: SZENTMÁRTONI SZABÓ, 2004; KÖSZEGHY, 2008, 287–289.; CSÖRSZ, 2014b, 143–147.

⁶ Kulcsár egyenesen a vaudeville műfajának magyarországi meghonosítóját tiszteli a közköltészetes létmódban alkotó, a kéziratos hagyomány számára verselő Amadét. Bővebben pl. CSÖRSZ, 2013, 149–152.

⁷ Ezekről bővebben: RMKT XVIII/14, 2013, 47–48. sz.

biztosítva a vers népszerűsítéséhez. Apróság, de jelentéssel bírhat, hogy Arany mind a versidom-tanulmányban, mind a megzenésítéshez lejegyzett szöveg-változatban eltért a nyomtatott kiadásoktól, s – feltehetőleg prozódiai okokból – az *arany*, *gyöngy élete* szavakat *gyöngy arany élete* sorrendbe állította (KODÁLY – GYULAI, 1952, 184.):⁸

A szép fényes | katonának || gyöngy arany | élete,
Csillog villog | minden felől || jó vitéz | fegyvere. (*Amade.*) (AJÖM X, 1962, 239.)

A katonadal refrénjét külön is idézi Arany ugyanitt, elsősorban rímélése miatt (AJÖM X, 1962, 255.).

A 17–18. század közköltészete patinás távolságban volt már a költő személyes tapasztalataitól, de néhány alkotás eljuthatott hozzá akár közvetlenül a kéziratok vagy ponyvák által – erre utalnak a *Dalgyűjtemény* ilyen korú darabjai –, mások pedig a szaporodó verses vagy kottás kiadásokból. Arany voltaképp először írt komolyabb irodalomtörténeti esszéket, vagy legalábbis gondolatfüzéreket a magyar nép- és közköltészet ilyesféle darabjairól! *A magyar népdal az irodalomban* című, kéziratban maradt tanulmányban szerepel az alábbi idézet *A nemzeti dal megindult fejlődése* szövegrészben, amely ma is érvényes modellel szolgál a közköltészet írásos alkotásainak folklorizációjáról (vö. „alászállt kultúrjavak” elmélete):

„Annyi bizonyosnak látszik, hogy már a XVII. század vége felé ilyes dalok forogtak kéziratban egyes érző szívekből foganva, s átadva először csak kisebb körnek, honnan az életrevalóbb s általánosb érdekű talán kihangzott a társaság szélesb gyűrűjébe is, ott az író neve nélkül, ajk-ról-ajkra szállván. Legalább némely régi zamatú darab népdal-gyűjteményünkben arra mutat, hogy szerzője nem volt szorosan népfia, hanem oly műveltes egyén, ki örömét vagy fájdalmát dalba öntötte, melyet aztán az élő ajak felkapott és megtartott, nem törődve írójával. Az ilyenekben, bár a forma és hang a népre utal, a világnézet rendszerint magasabb, a társaság felsőbb rétegéről tanúskodó, magasabbról minden esetre, mint a köznép. Ezek keletkezésének idejét meghatározni bajos, de valószínű, hogy némelyike már a XVII. századba is felnyúlik. Egy olyan dal, mint az, melyet rövidségéért legitten idézek, nem kelt a nép phantasiából, noha alkalmas arra, hogy kissé tanult körökbe divatra vergődjék.

⁸ Bartalus István gyűjtőkézirata nyomán kiadott verzió. Arany saját megzenésítéseiről irodalmi szempontból újabb: CsÖRSZ, 2019 megjelenés előtt.

Isteni kéz maradványa!
Égő szívemnek bálványa!
Te világ legszebb leánya!
Egeknek gyöngy adománya!
Megcsalt szemednek márványa,
Szemöldököd szívárványa.

Mikor támadt ez, ki tudna megmondani? de Gyöngyösi után se nyelve, se formája nem olyan, hogy meg ne irhatták volna épen úgy a XVII. mint a XVIII. század végén.” (AJÖM XI, 1968, 400.)

Ha nem is a 17. századból való ez a ritka szöveg, de megtaláljuk egy 1807-ben keletkezett felvidéki magyar versfüzetben, így feltehetőleg a 18. század végén már kialakult. Arany vajon azért csak ezt az egy szakaszt idézte „rövidségéért”, mert Erdélyi Jánosnál csupán ennyi szerepelt? (ERDÉLYI, 1847, II, 184., Nagybecskerekéről.) Az általa kiemelt és értékesnek ítélt énekszöveg nem gyakori a forrásokban, ezért legkorábbi változatát teljes terjedelmében közöljük:

Isteni kéz maradványa
Égő szívemnek Bálványa,
Te világ leg szebb Leánya
Venusnak gyöngy adománya,
Rabbá tett szemed' marványa
Szemöldököd szívárványa.

Rab vagyok mert szived fele
Nálom, kit hiven ölele,
Csókod igaz szived jele
Orczámon pihenést lele,
Gyöngyel rakott két kebele
Boldog a' ki élhet vele.

Néked köszönöm hogy éllek,
Sok szivet élesztő lélek,
Mert benned olyat szemlélek
Mellyet Hivségnek ítéllek
Haláltul semmit sem féllek
A' midön veled beszéllek.

Oh! drágalatos szép alak
Jöszte had' csókolhassalak,
Féltő kintsemnek tartalak
Mert nintsen szivedben salak,
Mellemhez had' szorítsalak,
Lesznek két karjaim falak:

Csendesebb lesz már Halálom,
Hogy benned kedvem talállom,
Mert ha személed láthatom,
Minden fájdalom tsak álom,
Légy hát hiv roszmaring [!] szálom,
Hivségem én is meg állom.⁹

Ugyanennek a tanulmánynak egy korábbi, de a népköltészettel elevenebb kapcsolatot tartó szövegpéldája is figyelmet érdemel, többek között az Amade-idézetnél tapasztalt finom emendálás miatt:

„A Kisfaludy-Társaság gyűjteményében bizonyára több oly dal foglaltatik, mely századok óta él a magyar nép ajkán. Soknak régisége szembeötlő, részint ó divatú szabása, részint történelmi vonatkozások által. De legtöbbször korát biztosan nem lehet meghatározni; s különösen a szerelmi dalokra nem tud az ember adatilag bizonyítani csak pár százados régiségét sem, miután nem volt, ki följegyezze. Annálfogva kedves felfödözés, a mit ezennel megemlíteni méltónak tartok. A kolozsvári ref. főiskola könyvtárában egy 1671-ben kézzel összeírt versgyűjtemény van s ennek egyik lapján e dalocska:

Nem szoktam, nem szoktam
                    Kalitkában lakni,
De szoktam, de szoktam
                    Mezőben legelni.
Nem szoktam, nem szoktam
                    Vén asszonyhoz járni
De szoktam, de szoktam
                    Szép asszonyt csókolni.” (AJÖM XI, 1968, 384.)

---

⁹ Csehy István: *Énekek szedeménye* (1807) (STOLL, 2002, 1177. sz., 3. ének). A kéziratot Küllös Imola fedezte fel az 1980-as években.

Arany nem adja meg a forrást, de az évszámból és az amúgy ritka 17. századi szövegből rekonstruálni lehet, hogy a *Petrovay Miklós-énekeskönyvről* van szó (1670–1672, STOLL, 2002, 93. sz.), amely egyebek között régebbi históriás énekek másolatait őrzi, köztük Ilosvai *Toldiját* is. Meglehet, hogy épp emiatt figyelt fel Arany a gyűjteményre. Tudomásunk szerint viszont sosem járt személyesen Kolozsváron, így ezt az adatot vagy levélben kapta valakitől – Szabó Károlytól? Gyulai Páltól? Szabó Sámuelről? –, vagy egy eddig nem azonosított újságcikk volt a közlés alapja. Arra már a kritikai kiadás jegyzete is felhívta a figyelmet, hogy az egyik sor eltér a kéziratától, talán tudatos eufemizálás miatt (AJÖM XI, 1968, 795.). Ám hogy ez Aranynak vagy a közvetítő forrásnak/személynek tulajdonítható-e, nem tudjuk megállapítani; a sajtó alá rendező Németh G. Béla nem tartotta valószínűnek, hogy Arany keze volna a dologban – én ezt nem zárom ki.

Más szempontból tűnik fontosnak a felvezető szöveg azon részlete, amely a „Kisfaludy-Társaság gyűjteményére” vonatkozik. Ez kétféleképp is érthető. Egyrészt Erdélyi János konkrét köteteire utalhat, akárcsak az előző versidézetenél olvasható „*népdal-gyűjteményünkben*” kifejezés (1846–1848, s hamarosan napvilágot látott az 1857-es *Válogatott magyar népdalok* is). Ezekben az antológiákban jól kirajzolódik egy erős, 18–19. századi közköltészeti szövegréteg, amelyet Erdélyi János sem akar letagadni, az éles szemű Arany pedig szintén hamar észrevehette a népdalok és félnépi szövegek közt megbúvó rokokó vagy érzékeny dalokat. Másrészt talán magukra a Kisfaludy Társaság gondozásába került forrásokra is vonatkozhat a célzás, ebben az esetben fölmerülhet, hogy Arany – talán magától Erdélyitől, talán Gyulaitól – már rendelkezett némi információval e kéziratok állománya tartalma és jellege felől.¹⁰ Az Erdélyi-kötetek előszava ugyanis csak a beküldők nevét és a források földrajzi hovatartozását adja meg, nem tér ki a gyűjtések-gyűjtemények összetételére.

Akadnak szövegszerűen nem, de címükkel felidézett régi, populáris alkotások is Arany tanulmányaiban. A „Kádáréneke” címmel csak a népdal-tanulmány végi, vázlatos listában találkozunk, feloldása azonban nem kérdéses. Kádár István históriája egy 17. századi, ponyván terjedő szöveg volt, amelyet Arany tüzetesen ismert.¹¹ A versidom-tanulmányban ugyanazt a belső sorpárt idézte, amely a *Dalgyűjteményben* szerepel (III. 4. sz.), mindkét esetben koldusok énekére hivatkozva, s a ritmizálás is azonos:

¹⁰ Később, akadémiai életformájából, majd ottani lakhelyéből adódóan könnyen adódott lehetősége e források tanulmányozására – ám ez ekkoriban, a tanulmányok írása (1855–56) idején még csak közvetett információt feltételez.

¹¹ A korábban (tévesen) Ködi Farkas Jánosnak tulajdonított história kritikai kiadása: RMKT XVII/9, 1977, 161. sz.

„Hasonlóképp vitéz Kádár István históriája, az utcán hegedülő koldusok (egykori hegedősök?) szájában, e trivialis dallam mértékét tartotta fenn”:

Fölemelé	Kádár	szemeit az	égre:
Mondván: Uram	Jézus,	jövel segít	ségre.

(AJÖM X, 1962, 250.)¹²

Bizonyára nemcsak a szájhagyományból ismerte a históriát, hanem olvasmányként is. Erre utal, hogy a *Visszatekintésben* (1861) egy ritkább részletét, a *Mindjárt a város is pogány kézre bírék* sort idézte (AJÖM XI, 1968, 227.) – lehet, hogy Erdélyi János antológiája nyomán (1846, I, 344. sz.), de akár az eredeti ponyva is járhatott a kezében. Érdekes, hogy a história legkorábbi, 1670-es évekbeli kéziratos változatát épp az a *Petrovay Miklós-énekeskönyv* őrzi, amelyből fentebb már megismerhettünk egy Arany által másodkézből idézett szerelmi dalt. Aki eljuttatta hozzá azt a szöveget, alighanem megemlítette a gyűjteményben feljegyzett Toldi- és Kádár-históriát is.

Arany a *Dalgyűjteményben* hangjegyekkel örököltette meg az *Áron vétettünk meg* kezdetű koldusének dallamára énekelt verziót, elsőként kottázva le a Kádár-história szóba jöhető dallamát. Mivel Kádár István Berettyóújfalu határában esett el 1658-ban (R. VÁRKONYI, 1973, 124.), így Biharban ugyanúgy része lehetett ekkor a lokális kultusznak, mint a 19. századi betyár, Fábián Pista, akinek közköltési tónusú balladáját Arany adta ki 1851-ben, csaknem bizonyosan saját gyűjtésből (KODÁLY – GYULAI, 1952, 169.). A Kádár-énekről egyébként közeli barátja, Szilágyi István közölt rövid kronológiai cikket a *Koszorúban*, talán épp Arany biztatására... (Sz. I. monogrammal, 1864, 165–166.).

Arany a régi szövegek áramlását segítő ponyvakiadások más klasszikusait is megemlíti a listában vagy más cikkekben. A *magyar népdal az irodalomban* című tanulmány függelékében, a kidolgozandó témák közt kapott helyet az Erdélyi János által 16. századnak tartott (1847, II, 398–399.), valójában 1770 körül írt *Mohácsi nóta* (*Mohács, Mohács, régi vérontás helye*; RMKT XVIII/14, 2013, 1. sz.). A szintén ponyván terjedő *Vitéz Oláh Gerő dalának* hősét eredetileg Oláh Gecinek hívták, az eufemizált névalak Erdélyi tanulmányában bukkan fel (1847, II, 399.), jó eséllyel innen vette át Arany.¹³

Különleges, de felfejthető utalás „Molnár Albert pásztori éneke”. Ezt a címet bizonyosan Szilágyi István közléséből ismerte,¹⁴ ő adta ki azt a 18. századi

¹² A ritmusjeleket elhagytuk.

¹³ A 17. századra datálható, de csak 18. századi forrásokban fennmaradt ének kritikai kiadása: RMKT XVII/10, 1981, 120. sz.

¹⁴ Szilágyi István: Románc Molnár Albertről. *Új Magyar Múzeum*, III, IX, 1853. november,

kézírtos változatot, amelynek egyedi toldása és a címe is a zsolnárfordítóhoz rendeli az éneket, voltaképp máig sem értjük, miért: *Molnár Albert éneke, melyet csinált és dudoldogolt, mikor idegen országban, igen megszorulván kéntelenített juhászorságra adni magát etc.* Szilágyi, a régi barát maga ajánlotta levélben Aranyak, hogy írjon belőle Faust-poémát, de ő ettől elhúzódot, inkább a Hatvani-történetet választotta tárgyául (AJÖM XVI, 1982, 397.). A 18. századi latin–magyar ének törzsszövegét Arany máshonnan is ismerhette, a Molnárt nem említő kézírtos és ponyvaváltozatok egész serege áll rendelkezésre *Si quis vivit jucundus*, illetve *Ha gyönyörűségesen él valaki* kezdettel.¹⁵

Csak futólag említsük meg, hogy a versidom-tanulmány két régi idézeténél is jelzi Arany, hogy dallammal ismerte (*Szánja az Úristen* – Szegedi Gergely éneke az 1560-as évekből; *Keménynek csendesén ballag paripája* – Gyöngyösi István Kemény-eposzának egy szakasza; AJÖM X, 1962, 243., 249.). A cikk megjelenése után levélben kereste fel őt Szénfy Gusztáv zenetudós, aki egy hasonló, nagyobb ívű magyar versidom-koncepción dolgozott ekkor (AJÖM XVII, 2004, 244.), s Arany 1859-ben el is küldte neki a két kottát, szerencsére fennmaradt a vázlatuk (AJÖM XVII, 2004, 266.). Azonban csak az utóbbit rögzítette később a *Dalgyűjtemény*be, s egyező formában bukkan fel Bartalus István kéziratában az Aranytól külön megkapott, netán valóban tőle „gyűjtött” tételek között. A másik dallam talán a *Dalgyűjtemény* III. fejezetében kapott volna helyet a templomi és más töredékes régiségek mellett. E fejezet igen rövid s bizonyosan csonka, így csak fájlalhatjuk, hogy Arany nem rögzített több ilyen emléket.

A 18. századi kézíratosághoz és ponyvákhoz visszakanyarodva más szövegek részleteire is felfigyelhetünk, pl. a versidom-tanulmányban:

Panaszalom szeleknek bánatimat...

Az én szívem siratja árvaságát... (*Régi dal*) (AJÖM X, 1962, 239.)

A két, egymás alá írt sor ugyanabból a szövegből való, de nem egymást követik, hanem két szomszéd strófa kezdősorai. A „régí dal” megjelölés sem túlzás, hiszen ekkoriban legalább 70 éves, kihalt szöveg volt. A 18. századi erdélyi kézíratokban felbukkanó szerelmi panaszdal Arany valószínűleg Erdélyi János kiadásából ismerte:

Panaszalom szeleknek

Bánatimat.

Mondom rengő erdőknek,

568–573.

¹⁵ A szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/14, 2013, 192. sz. és jegyzetei.

És a rejtett völgyeknek
Jajaimat.

Az én szívem siratja
Árvaságát,
Mert nincs, kinek mondhasa,
Itt nincs, ki meghallgassa
Igazságát. (ERDÉLYI, 1847, II, 365. sz.)¹⁶

Ennek szomszédságában idézi Arany egy másik, egykorú keserves részletét, s a stiláris és korszakbeli hasonlóság okán is jogosan. Ez a szakasz sem verskezdő helyzetben szokott állni, talán ezért is került el a kutatók figyelmét. A megidézett vándorstrófa két, azonos metrumú szövegcsaládban is helyet kapott a 18. század végi kéziratokban: *Búsul szívem, majd vérrel könnyezik és Gyarlóságom, íme, mire hozott.*¹⁷ Arany jó eséllyel szintén Erdélyi János közlését követi, ezúttal az I. kötetből, ahol viszont egy Zala megyéből származó, némi-képp átalakult vers kezdeteként olvashatjuk:

Panaszimat	mondani	nem merem
Mert nincs nekem	oly biztos	emberem. (<i>Régi népdal</i>) (AJÖM X,
1962, 239., vö. ERDÉLYI, 1846, I, 3. sz.)		

Arany – talán ismét Erdélyi I. kötetéből kölcsönözve – két fontos sort idéz egy másik 18. századi énekből is. A későbbi Tyukodi-nóta (s tágabban az általa is feljegyzett *Hallgassátok meg, magyarim* kezdetű Rákóczi-búcsúének)¹⁸ metrumához hasonló keserves dal kezdősora rejtve maradt:

[E mostani álnak világban,
Béfedezett kis ravaszságban]
Ritkán vagyon, Ki maradjon Hív barátságban,
Ki fent álljon, Le se szálljon, Az igazságban. (AJÖM X, 1962, 253.)¹⁹

¹⁶ Kivételesen nem Erdélyből, hanem Nagybecskerekéről – feltehetőleg Bárány Ágoston 1846-os küldeményéből (MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár: MTA KIK Kt. RUI 8r 206/101).

¹⁷ E szövegcsaládok kritikai kiadása: RMKT XVIII/15, 2015, 134–135. sz.

¹⁸ Ezt Kenéz Pétertől jegyezte le még 1848 előtt, de majd csak a Rozvány Györggyel folytatott levelezésben tértek rá vissza 1861-ben, a dallamos újragyűjtéskor, vö. KODÁLY – GYULAI, 1952, 170.; AJÖM XVII, 2004, 629–631.

¹⁹ Feltehetőleg ERDÉLYI, 1846, I, 325. sz. (Heves) nyomán, amely apró eltéréssel azonos Arany idézetével. A 18. századi szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVIII/15, 2015, 32. sz.

Arany egyébként a régies szövegtípusnak egy szerelmi keservesként elterjedt, ugyancsak 18. századi részletét is idézi: *Gyászos szívem érted kesereg* (AJÖM X, 1962, 242.).

II. Népdalok és reformkori népies műdalok

A tanulmányok legbővebb idézettárát közismert népdal- és közköltési sorok alkotják, jórészt a 19. század első felének széles körben elterjedt dalaiból-verseiből. Forrásaikról inkább csak hipotetikus feltevéseink lehetnek, hiszen Arany kevés támpontot ad. A legfontosabb, de nem túl terjedelmes halmazt azok alkotják, amelyek a *Dalgyűjtemény*ben is szerepelnek, továbbá az olyan verssorok, amelyek az ott megörökített strófán kívüliek – ezért Arany nem írta le őket –, de egyértelműen ugyanahhoz a dalhoz tartoztak. Ilyen szerencsés eset például a *Majd elmegyünk, rózsám, Komáromba* kezdetű dal (I. 31. sz.), amelynek *Hej, aki azt nekem kívántaná, kívántaná* kezdetű sorát is idézi ugyanitt (AJÖM X, 1962, 241.).

Nem tudjuk, Aranyak mennyire volt szándékos törekvése, hogy a tanulmányaiból már évtizedek óta ismert, az ő nyilvánossá tett folklór műveltségéhez tartozó népdalsorok megfelelőit dallammal is megörökítse, értsd: kottás példátártat készítsen utólag a tudományos állításaihoz. Attól tartok, ez inkább csak spontán módon igaz, mindenekelőtt Aranyak a kiválasztott dalokhoz való személyes kötődése által. Beszédesnek érzem azonban, hogy a metrikai példának használt műköltői alkotások egy része is felbukkan a *Dalgyűjtemény*ben vagy a Bartalus-féle kottasorozatban, így Aranyról joggal állítjuk, hogy ezeket nem csupán olvasóként, hanem aktív éneklőként ismerte (Csokonai búcsúdala és *Bakhushoz* szóló kardala, a tévesen Horváth Ádámnak tulajdonított *Vigan élem világom* és így tovább).²⁰

Am még az sem elegendő hivatkozási alap, ha a *Dalgyűjtemény*t használjuk kontrollcsoportnak. Bőven lehetnek olyan dalok, amelyeket a költő egyébként dallammal ismert, de valamiért mellőzte onnan – megfélekezett róluk, vagy csak bizonytalan volt a dallam valamely részletében. Feltehetőleg csak az előző okból maradt ki a kottás kéziratból a *Káka tövén költ a ruca* kezdetű népies műdal, amelyre Arany *A magyar népdal az irodalomban* című tanulmányban

²⁰ Ez utóbbi három szövegből kettőt maga kottázott le a *Dalgyűjtemény*be (II. 1. és 8. sz.), a *Bakhushoz* szóló Csokonai-ódát pedig egy saját vonalazású kottacédulán adta át Bartalus Istvánnak 1882-ben, szintén ifjúkori emlékek alapján; csak Bartalus másolatában maradt fenn.

és egyik levelében is hivatkozik, ráadásul egyik saját versét szintén ennek versformájában írta (*Haj! ne hátra, haj előre*).²¹

A metrikai jelekkel ellátott, valójában dallamritmust közvetítő szövegpéldák más, énekelve ismert dalokra is utalnak, amelyek kottáját nem találjuk a Dalgyűjteményben. Az Úgy ég a tűz, ha lobog például vitán felül ide tartozik, olyannyira, hogy Arany ennek mintájára írta a Népdalok a kornak című gúnyverset 1880 körül (AJÖM VI, 1952, 159.). Ide tartozik A garad, a garad üresen jár, illetve ennek máshol közölt sora: A csillag, a csillag az égen jár (AJÖM X, 1962, 243., 247.). Énekritmust őriznek a verstani jelek a csak későbbi népi gyűjtésből ismert sorpárnál:

Már ezután csak azt várom,
Kocsi jöjjön értem három (AJÖM X, 1962, 247.)

Illetve ugyanitt:

Kisütött a nap a cserén,
Busul a cserhádi legény (AJÖM X, 1962, 247.)

Az utóbbi dalocska *ionicus a minore*, vagyis mazurka jellegű dallamritmusát Mátray Gábor kiadása is megerősíti (MÁTRAY, 1852, 20–21.).

Mélyebb ihlető viszony állhatott fenn a *Lóra, csikós, lóra, elszaladt a ménes* szövegtípussal, amelyet Arany kétszer is idéz *A magyar nemzeti vers-idomról* szóló dolgozatban (AJÖM X, 1962, 224., 240.). Bár nem vette fel kottával a *Dalgyűjteménybe*, de a tanulmánnyal szinte egykorú, 1855-ös versében, *A vén gulyás temetésében* finom áthallás van: „Előtte a gulya, utána a ménes” (AJÖM I, 1951, 246.), sőt már az 1848-ban írt *Lóra! című hazafias vers* kezdete is egyértelműen ebből ered: „Lóra, magyar, lóra! most ütött az óra” (AJÖM I, 1951, 37.).²² A szöveg lehetséges más részleteit vizsgálva a kör még jobban kitágul. A teljesen máshová beillesztett *Árva vagyok, árva...* kezdetű idézettel (AJÖM X, 1962, 240.) is kapcsolatban áll, méghozzá a legkorábbi ponyvakiadás miatt, ahol az említett strófa záró elemként szolgál egy betyárzsánert és keservest ötvöző dalban (*Sír az egyik szemem, a másik könnyezik*).

Mikor a’ szép hajnal már frissen ki-derül,
Akkor az én lábom kengyelembe merül,

²¹ A közismert dal Arany életművében felbukkanó nyomairól bővebben: CSÖRSZ, 2017c, 192–193.

²² Köszönöm Móser Zoltánnak, hogy felhívta figyelmemet erre az analógiára.

Lóra Tsikós, lóra, el-szaladt a' ménes,
Tsak egyedül maradt a' pányván a' nyerges. [...]

Árva vagyok, árva, én vagyok az árva,
Áldja-meg az Isten, ki az árvát szánja.
Búval és bánattal élem világomat
úval terítették az én asztalomat.²³

A fenti szövegváltozatot Erdélyi János is kiadta (1847, II, 439. sz.). Ilyen formán Arany akár több helyről is ismerhette a jellegzetes szövegcsaládot: a saját szájhagyományból, ponyváról vagy annak Erdélyi-féle kiadásából.

Ne feledjük, hogy Arany a *Dalgyűjteményt* belső használatra szánta, mai tudásunk szerint Bartalus István kérésére vagy legalábbis a vele való együttműködés hatására írta össze, s fő célja a dallamok megmentése volt, nem a szövegeké, ezért csak röviden jegyezte le őket – egyébként sem lett volna praktikus a kottapapír sűrű vonalai közé szöveget írni.²⁴ A tanulmányok viszont nyilvános közlésre készültek, a versidom-tanulmány kifejezetten összefoglaló, normatív céllal. Arany a szövegpéldák kiválasztásával arra törekedett, hogy széles körben, országosan ismert dalokra utaljon. Ennek ellenére kivételek is akadnak, s nemcsak kései, nyelvészeti írásaiban. Egyelőre nem bukkantunk másutt nyomára az alábbi soroknak az 1861-es *Visszatekintésből*:

Túrós tészta, derelye,
Egyél rózsám belőle (AJÖM XI, 1968, 244.)

Könnyen lehet, hogy a *Zsíros kenyér; szalonna* kezdetű dal egy ritkább stró-fája volt, amelyet a kottás kéziratba is feljegyzett. Az sem kizárt, hogy csak táncszóként, csujogatósként terjedt, amit alig-alig jegyeztek le még a 20. században is. Arany László egyik szövegközlése pedig arra figyelmeztet, hogy akár a nagyszalontai gyerekfolklórból is származhat:

---

²³ A sok 18. század végi ponyvakiadás egyikét lásd MVP 2018, I, 66. sz., 3. és 6. versszak.

²⁴ Ha voltak is Aranyak más, összefüggőbb népi-közköltési szöveggyűjtései (netán ifjúkori kéziratok versgyűjtemény), máig nem kerültek elő, s félő, hogy a Voinovich-villa bombatalálatakor a kottavázlatokkal együtt megsemmisültek. Bartalus a *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteményében* egyébként számos, Aranytól átvett tételt hosszabb szöveggel adott ki, mint amennyi a *Dalgyűjteményben* szerepel, ezek egy része akár közvetlenül Aranytól is származhat egy ismeretlen kézirat vagy diktálás-éneklés nyomán. Ezek szövegfilológiáját a készülő kritikai kiadásban tisztázni fogjuk.

[...] Kérdik tőlem a vásárba':
Mi van a kosárba?
Túroslekvár, derelye,
Gyere, Jancsi, egyél belőle. (MNGY I, 1872, 354.)

Ugyancsak a *Visszatekintés* idézetei közt szerepel a következő sorpár:

Felszántottam Czepléd-utczát ugar gyanánt,
Belé vetem a rózsámat búza gyanánt. (AJÖM XI, 1968, 244–245.)

A Cegléd utca Debrecen egyik régi utcája, tehát akár diákkori emlék lehet. Egyelőre mégsem bukkant fel egyező alakban, s bár a daltípust Erdélyinél is megtaláljuk, Arany láthatólag nem innen vette:

A kertemet felszántottam. Ugar gyanánt,
Belé egy szép lányt ültettem. Rózsa gyanánt
Annak aratása,
Csomóba rakása:
Kedves galambomnak velem mulatása. (ERDÉLYI, 1847, II, 38. sz.)

Csak későbbi kiadásból ismerjük a *Húzd rá, cigány, disznót adok, nem tőrja fel az udvarod* sorpárt (MNGY I, 1872, 319.). Ám még onnan se került elő a *Mást is dútnak ott a falnak* sor, amelyre a *Tücsök és bogár* „rovatban” hivatkozott (AJÖM XI, 1968, 578.). Az efféle „trágár népdal” feljegyzési-kiadási esélyei is csekélyebbek; a *Dalgyűjtemény* latrikánus dalaihoz is alig-alig tudunk változatokat rendelni, szövegük sikamlósabb részleteit Arany maga is kipontozta. Az idézett sorocska homológ szerkezetű, kétsoros és refrénes dalformát sejtet, amely tényleg gyakran volt erotikus utalások vagy trágár szavak hordozója már a 19. század eleji forrásokban. Arany *Dalgyűjteményében* is szerepel egy ilyen dalkezdet, melynek második sorát szemérmesen kihagyta a hangjegyek alól, csak később írta be ceruzával:

Nem messze van ide Tarcsa stb.
Komám asszony jól fel tartsa
Haj, gyűröm stb. (I. 56. sz.)

Ha pedig a kis idézet netán ehhez a dalhoz tartozik, talán ilyesmi lehetett a kezdete:

[* Nem messze van ide Pallag,]
Mást is dűtnék ott a falnak.

De hasonló szerkezetű a kottás kézirat másik ritka mulatónótája is, amely ugyanilyen „gyanúba” hozható:

Haja rütyő rütyő rütyő
Nagyobb a lány [!] mint a szütyő
Haj dugd el, dugd el dugd el.
Haj dugd el dugd el dugd el. (I. 21. sz.)

Diák környezetből, tehát jó eséllyel Debrecenből származhat a közismert nyelvtörő, amelyet *Divattudósítás* című cikkében idéz Arany (tőle pedig azóta is sok könyv és internetes portál). Egyelőre csak távoli rokonait ismerjük, pontos előképét nem:

Meguntam Györnek gyönyörű gyöngyvarában laktomat,
Mert a Duna, Rába, Rábca rákja rágja lábomat. (AJÖM XI, 1968, 446.)

A balladák és a verses epika újabb termékei közül Arany egy kritikájában szó szerint idéz egy szakaszt Fehér László balladájából, ami azért fontos, mert ennek kompozícióját a poétikai fogyatékoságok ellenére is többször megdicsérte írásaiban.²⁵ Az idézett négy sor azonban, amellyel *A magyar balladák* könyvében szereplő, gyengébb változatot egészítette ki, valójában Erdélyi *Népdalok és mondák* sorozatának II. kötetéből való (eredendően pedig egy 1838-as ponyvakiadás), sőt Erdélyi szintén idézte népköltésről szóló tanulmányában.

Mosdóvized vérré váljon,
Kendőruhád lángot hányjon,
Az kenyered kővé váljon.
Az ég téged meg se áldjon. (AJÖM XI, 1968, 125.)

A hevesi betyár, Zöld Marci figuráját jórészt egy róla és társairól szóló ponyvafüzetből ismerte a közvélemény. Arany is idézi a ponyva első szövegének kezdősorát verstani cikkében: *Hideg szél fű észak felől* (AJÖM X, 1962, 237.), ezt talán Erdélyitől vette át (1846, I, 233. sz.). Innen kölcsönözhetette a másik Zöld Marci-dal egyik – Gyulai Ágost listáján nem szereplő – strófáját is, amely egy ismeretlen, bizonyára színpadi eredetű keservesből való; akár Pető-

---

²⁵ Bővebben: Csörsz, 2017c, 182–183.

fi elveszett darabjából is származhat.²⁶ Arany pontosan hivatkozta Erdélyitől, kivételesen az I. kötetből.

Hortyogat kedvére róka a *lyukában*,
Pihen az oroszlán sötét barlangjában:
Kell nekem *szenvednem*, vég nélkül *epednem*, (középrím)
Heves vármegyének mély *árestomában*.
(*Népdal* I. 191. 1.) (AJÖM X, 1962, 255.)

A szöveget Arany felvette a *Dalgyűjtemény*be a megszokott kezdő strófával (*A madár elnyugszik zöld fának ágain*; I. 103. sz.), majd élete alkonyán e vers saját megzenésítését is megörökítette Bartalusnak átadott kottavázlatain, ezek a zenetudós másolatában maradtak fenn.

Erdélyitől, de máshonnan is ismerhette Arany egy vígballada szövegét (ERDÉLYI, 1846, I, 377. sz.),²⁷ amelyiket talán az eddigieknél fontosabb helyre kell sorolnunk a népi epikához tartozó szövegismeretéből:

Egyszer egy királyfi mit gondolt magában!
Betér egy udvarba paraszti ruhában.

Ezt a sorpárt ugyanis nem tanulmányban idézi Arany, hanem a *Daliás idők* ószerziójában (1849–1853) az 1. ének mottójaként.²⁸ Vagyis: saját alkotása vonatkozó részének műfaji-tartalmi rokonaként! A mottók között más régies és ponyvaszövegek is felbukkannak, többek között az Erdélyi-kötetsorozat nyitó szövegeként megjelent, egyébként 17. századi eredetű intő-oktató ének, az *Is-ten megáldjon, édes barátom* második szakasza:

Arany-ezüstért, cifra ruhákért,
Leányt el ne végy, koszorujáért,
Inkább szeressed jámborságáért,
Előtted való szép járásáért. (ERDÉLYI, 1846, I, 1. sz.)²⁹

²⁶ E hipotézisről: Csörsz, 2017b, 195–196.

²⁷ Nem szó szerint azonos az Arany-idézettel. E vígballadának több kéziratos változatát ismerjük már a 19. század eleje óta, vö. KÜLLÖS, 2012, 118–119. A nagyszalontai folklórgyűjtésekben is felbukkan a balladatípus, vö. MNGY XIV, 1924, 29–31.; MNGY XV, 2001, 143–144. és 313. sz.; OLOSZ, 2018, 19–24. sz.

²⁸ Az eredeti „jeligéket” Arany később áthúzta, a *Toldi szerelme* változataiból is hiányoznak. AJÖM V, 1953, 439. Köszönöm Gönczy Monikának, hogy külön felhívta a figyelmemet e mottósorozatra, amelyről készülő könyvében további elemzést közöl.

²⁹ Arany a versidom-tanulmány példaanyagába is felvette, AJÖM X, 1962, 242. A szövegcsalád kritikai kiadása: RMKT XVII/3, 1961, 263. sz.

Már fentebb láthattuk, mennyire összetett kérdés, hogy Erdélyi János kiadványait mennyiben kell az Arany-népdalidézetek forrásának tartanunk. Egyértelmű, hogy a versidom-tanulmány előkészítésekor, sőt már 1847-ben, Erdélyi másik tanulmányát³⁰ olvasva tudatosan kereste ezt a forrást:

„Kedves barátom gondolatait a népiességről szeretném olvasni. E mező még oly parlag. Majd megveszem a NÉPDALOK-at s elolvasom Erdélyi értekezését. A SZEMLE 13. száma némely népi versmértéket hoz. Közélebb én is népdal schémákat gyűjtök. E gyűjtemény legtarkább, változatosabb lesz. Jó lesz legalább saját használatomra.”³¹

Főként Erdélyi II. kötetének (1847) anyagát látjuk tükröződni Arany idézeteiben, az I.-ből sokkal kevesebbet (1846), a III.-ból (1848) pedig egyelőre semmit. Ez összefügg azzal, hogy Arany valóban jól ismerte Erdélyi *Népköltészetüinkről* írott tanulmányát, amely a II. kötet részeként is napvilágot látott. Ennek állításait nem akarta megismételni (talán nem is minden ponton értett egyet vele), s eltérő műfajt képvisel akár a versidom-, akár a népiesség-tanulmány. Erdélyi lírai, esszéisztikusabb hangjához képest Arany tónusa tanárosabb, tömör és összefogott, mintegy kiegészíti a jeles barát szemléletét. A példatárban jórészt kerüli az átfedéseket, de egyik hangsúlyos, ritka szövege egyértelműen innen származik, mert Erdélyinél is ugyanazt a teraszos építkezésű szerkezetet példázza:

Meghalok *Csurgóért*, de nem a *váráért*.
Hej, nem a *váráért*, csak *egyik utcáért*,
Nem is az *utcáért*, csak *egyik házáért*,
Hej, *ebben* növekedett *barna galambomért*. (ERDÉLYI, 1846, I, 142. sz.)³²

Hasonló párhuzam az alábbi, szintén ritka szöveg szerepeltetése:

Hajtson el a sárga halá(l)
Takarijjon szárnya alá (ERDÉLYI, 1847, II, 462.; AJÖM X, 1962, 214.)

– bár ezt Arany kevésbé nyelvjárásián közli a *Valami az asszonánczról* című tanulmányában.

³⁰ Erdélyi János: A magyar népzene és versmérték. *Magyar Szépirodalmi Szemle*, 13, 1847. március 28. 197–203.

³¹ Szilágyi Istvánnak, 1847. Nagypéntek [ápr. 2.]. AJÖM X, 1962, 602. (AJÖM XV, 1975, 52. sz.)

³² Erdélyi népköltészeti tanulmányának szövegidézeteként: 1847, 476. Vö. AJÖM X, 1962, 222.

Erdélyitől származhat a *Feltekintek még én egyszer a csillagos egekre* sor is, méghozzá az *El kell menni már Családrul, Isten hozzád, angyalom* egyik szakasza (1846, I, 89. sz.), illetve a *Nekem is volt szép szeretőm néha napján*, amelyet Erdélyi a Hasznos Mulatságokból emelt át, Kultsár István 1818-as közléséből, s hiteles török kori szövegnek tekintette, bizonyára tévesen, bár a nótajelzésben Toldi Miklós szerepel (1847, II, 394. sz.).

Erdélyi szintén idézi Barna Péter ponyvaballadáját, noha másik szakaszt, mint Arany szokott, s itt a megverselt figura életmódját festi vele:

Ló árából ruházza kedvesét is a szegény legény.

Szegény Barna Péter be sok lovat lopott,
Románné két lánya abból ruházkodott. (ERDÉLYI, 1846, I, 383. sz.)

Arany a versidom-cikkben és a *Dalgyűjtemény*ben is ugyanazt a szakaszt idézi – meglehet, hogy az általa ismert és énekelt változat így szokott kezdődni (az eredeti ponyvaversnek ez csupán egy belső versszaka, melyben a már fog-ságba esett Barna Péter búcsúzik a lovától):

Jó ló volt a fakó, jó ló is ellette,
Áldja meg az Isten, aki felnevelte.

Tompának írott levelében viszont egy másik szakasz szerepel:

Nem jó föld ez, pajtás, nem jó itten lakni
Mert [a szegény legényt meg szokták itt fogni]³³

Van, ahol egyértelmű, hogy Erdélyi kötete volt Arany forrása, mert még a szokatlan szóalak is megismétlődik.

Amoda van egy kis kerek erdő,
Abba vagyon csipkebokor vessző,
[Arra szálla egy árva madárka,
Szép szájában egy kis czédulácska.] [...]

---

³³ E variánsokról bővebben Csörsz, 2017b, 185. Bartalus István „Arany János nyomán” közli sok szakasszal kottás albumában, így feltehető, hogy Aranytól kapta meg e strófákat. Arany viszont még a Tompa-levélben is Erdélyire hivatkozik: 1846, 383. sz., ez a változat szintén a *Jó ló volt a fakó...* sorpárral kezdődik, tehát nem pontosan a ponyvakiadásokat követi. A tanulmánybeli idézetek: AJÖM X, 1962, 240 (2×), 246.

A baracfa [!] pirossal virágzik,
 A lilium késsel illatozik,
 Az én szívem búval harmatozik,
 Mert éj nap csak hozzád óhajtozik.

(ERDÉLYI, 1847, II, 82. sz., 1. és 4. versszak; AJÖM X, 1962, 240., 254.)³⁴

Gondot jelent azonban az Erdélyi-féle sorozat olyankor, ha a *Dalgyűjtemény*-be csak egy szakasszal leírt szövegek más strófáinak felbukkanását keressük az Arany-életműben. Mint láttuk, az idézetek közt jó néhány ilyen akad. Ám épp Erdélyi János szintetizáló, variánsokat egyesítő módszere³⁵ figyelmeztet arra, hogy előfordulhatnak mesterséges versszakpárosítások is, tehát a hagyományban nem szorosan összetartozó, de azonos metrumú strófák kerülhettek egyazon sorszám alá. Bizonyára csak néhány ilyen van a három kötetben, de nem árt az óvatosság. Arany a *Dalgyűjtemény* magától értetődő „szöveggyűjteményeként” többször utal Erdélyire,³⁶ tehát azokban az esetekben nem kell kételkednünk.

Néhány filológiai csemege is akad az Arany-idézetek között, ha összetartozó sorokat keresünk. A versidom-tanulmány például két eltérő helyen közöl részleteket Gaál József közismert népies műdalából, jöllehet egymást követi ez a két sor:

Hortobágyi pusztán fű a szél (AJÖM X, 1962, 245.)

Juhász legény búsan útra kél (AJÖM X, 1962, 246.)

Hasonlóképp összetartoznak az *Elmúlt időd ne sirassad már* (AJÖM X, 1962, 241.) és a *Szívtől szívnek szólni nem szégyen* (AJÖM X, 1962, 227.) sorok, mindketten egy 18. századi közköltési sláger, a *Ha nekem szóltál volna* különböző strófaiból valók.³⁷ A *Szabadságom be van zárva* (AJÖM X, 1962,

³⁴ Érdekes, hogy a 2. strófa nyitásával rokon, azonos metrumú (talán közös dallamú) balladarészlet bukkan fel Kodály és a Szendrey-féle diákgyűjtők nagyszalontai gyűjtésében a 20. század elejéről, épp Fábian Pista nevével: *A barackfa veressel virágzik*. MNGY XV, 2001, 317. sz. jegyzete, 425. Ha a szalontai folklórnak már Arany életidejében része volt e daltípus, meglehet, hogy innen is ismerősen csengett számára a verssor. Vö. OLOSZ, 2018 vonatkozó adatait; köszönöm Szilágyi Márton segítségét.

³⁵ Erről bővebben írtam az Erdélyi János-emlékülésen elhangzott dolgozatomban: Csörsz, 2014a.

³⁶ Pl. az I. 5. dalnál (lásd a következő jegyzetben); az I. 25. sz. alternatív szövegénél (*Itt a verbung, rózsám, mit tegyek*), az I. 31. dalnál (*Majd elmegyünk, rózsám, Komáromba*): „Erdélyi II. köt”; I. 103. (*A madár elnyugszik*): „Szövege Erdélyinél.”

³⁷ Az eredeti dalszöveget Arany a debreceni kollégiumban is hallhatta, hiszen széles körben énekelték, az *Érzékeny és víg dalok* (1834) című, Sárospatakon kinyomtatott zsebkönyv-

248.) viszont egy ponyvára került 17. századi dal, az *Iffúság, mint sólyommadár* egyik „utószülött” részlete, az *Úgy meg vagyok határozva* kezdetű vándorstrófa. Az Aranyánál csak kivonatoltan szereplő *Mariskám!... Ne nézz rám* példaanyagként megállja a helyét (AJÖM X, 1962, 237.), de azért szerencsére a teljes verset ismerjük:

Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet,
Ne nézz rám, ne nézz rám! mert megölsz engemet.
Már a szívem nyugodalma
oda vagyon
Mert én téged szeretlek
igen nagyon.

III. Gyermekfolklor

A tanulmányok idézetei között értékes csoportot alkotnak azok, ahol Arany körjátékok, mondókák vagy gyerekek által énekelt köszöntők részleteit közli. Ezek gyűjtése ekkoriban még alig-alig tartozik a népköltészet kutatóinak látókörébe, az Erdélyi Jánosnak beküldött anyagban (több száz kéziratban) jóformán annyi gyermekfolklor akad, amennyit közre is adott... Nem csoda, ha Arany ösztönösen magára vállalta a műfaj képviselését; erre egyébként ifjúkori olvasmányában is láthatott mintát.

Az apokrif történelmi szövegnek tekintett, kultikus fontosságú *hidasjáték* esetében Arany ugyan Kölcseyre hivatkozik (*Nemzeti hagyományaink*, 1826),³⁸ de a *versidom*-tanulmányban egy sorral többet idéz, mint ami ott szerepel:

<i>Lengyel László</i>	<i>jó királyunk,</i>
<i>Az is nekünk</i>	<i>ellenségünk,</i>
<i>Hidunk lábát</i>	<i>letörette.</i> (AJÖM X, 1962, 226.) ³⁹

---

ben szintén megjelent, majd Erdélyinél is (1846, I, 49. sz.). Arany ez utóbbi változatot idézte, sőt a *Dalgyűjtemény* I. 5. dala (*Kis kertemben sétálok*) melletti ceruzás megjegyzése arra utal, hogy dallamát is ismerte, az olvasót Erdélyihez utalva: „Ha nekem szoltál volna Erd. I.”

³⁸ Legújabb kiadása: KÖLCSEY, 2008, 181–206., a versidézett: 202. A szövegtípus történeti adatairól lásd még: SZILÁGYI, 2012.

³⁹ *A magyar népdal az irodalomban* című cikkben csak a Kölcseynél is szereplő két sort idézi (AJÖM XI, 1968, 397.).

A hidasjátékot Kölcssey („Cselkövy”) írásán felbuzdulva, ismeretlen beküldőtől az 1830-as *Koszorú: Szépliteratúrai Ajándék* is közreadta, de némiképp eltérő formában (*Jertek által, jó révészek*); Arany valószínűleg ismerte ezt a közlést.⁴⁰ Erdélyi János egy másik változatot adott ki (1846, I, 405. sz.), majd 407. számmal megismételte a *Koszorú*-belit. Tehát jelenleg Aranyéval teljesen egyező módon kezdődő verziót nem ismerünk a korszakból – mégsem vette fel a *Dalgyűjtemény*-be. Lehet, hogy épp azért, mert Szalontán nem énekelve játszották, hanem egymásnak felelgetve, mint az *Adj, király, katonát* típusú játékokat. Ezt nemigen tudjuk ellenőrizni, csak másodlagos adatokkal próbálkozhatunk. A) Az 1910-es évekbeli szalontai gyűjtésben nem szerepel énekes verzió a hidasjátékból. Ének nélküli változatát természetesen ettől még ismerhették, a kotta nélküli gyűjtésben felbukkanhat.⁴¹ B) A *Magyar Népzene Tára* I. kötetében szereplő énekelt hidasjátékok valamennyien dunántúli gyűjtésekből származnak (Komárom, Somogy, Zala stb.; pl. MNT I, 1951, 248., 256. és 510–518. sz.). Az adatok foghíjassága miatt viszont ez aligha perdöntő, inkább csak a 20. századi elterjedtségre utal. Kiss Áron kötetében árnyaltabb a helyzet, itt északkelet-magyarországi és erdélyi szövegek is olvashatók a dunántúliak mellett, de a játékleírás szerint csak párbeszédet folytattak a szereplők, nem énekeltek (Kiss, 1891, 226–243.). Figyelemre méltó még, hogy a *letör* igealak – ami Arany változatában talán szokatlan, de nem sajtóhiba! – itt is felbukkan, még hozzá épp Szabolcs és Szatmár megyei gyűjtésekben, vagyis Nagyszalontához hasonlóan a Partiumból. Kellő óvatossággal kimondhatjuk tehát, hogy Arany ezt a játékot jó eséllyel saját gyekkorából ismerte, s így egészítette ki az egyébként ugyanebben a régióban nevelkedett Kölcssey sorpárját...

A *Dalgyűjtemény* III. része e vonatkozásban is külön szerepet kap, hiszen valóban egyedi és máshonnan nem adatolható gyerekdalokat őriz. Nem véletlen, hogy saját „útvonalat” kaptak a hagyományozódásban. Arany az 1874-es kottás kéziratban csak néhányat jegyzett fel, s ezek is csak alig metszik a régebbi tanulmányok idézeteinek halmazát (a *Hétfő hetibe* és az *Eb hátán gólyafészek*, amelyeket láthatóan nagyon szeretett, valószínűleg csak mondókák lehettek, ezért maradtak ki). A nyelvészeti *Apróságok*... cikksorozatában visszatér e repertoárhoz, s kis eltéréssel közli a korábban le is kottázott esőhívogatót:

És eső, és, és,
Isten akarattya,
Ojan légyin az én hajam

Esik eső, esik,
Isten akaratja,
Olyan legyen az én hajam,

⁴⁰ Arany ifjúkori, népköltési tárgyú olvasmányairól bővebben: Csörsz 2017a, 436–437.

⁴¹ A kottával megörökített gyerekfolklór-fejezet: MNGY XV, 2001, 1–11. sz.

Mint a gácsir farka (AJÖM XI, 1968, 544.)⁴² Mint a csikó farka. (III. 7. sz.)
gácsér

A „golyaverset” is a *Dalgyűjtemény*hez (III. 6. sz.) közeli formában közli, de egy sor kimaradt. Az eltéréseket a jobb oldalon jelöljük:

Gólya, gólya, gilice!	
Ki lányát vetted el?	
„A tengeri Bokrosét.”	
Mivel vitted haza?	
„Sípall, dobball,	
Nádi hegedűvel.”	
Mér véres a te lábod?	
„Az én lábom azér véres,	Azér’ véres az én lábom
Száraz gáton általmentem,	
	kerekas erdőn leszállottam
Párnahajat varrtam,	
Két pénzér eladtam,	pénzen
Százszor is megbántam. (AJÖM XI, 1968, 546.)	

A gyerekdalok hamar „kiváltak” a *Dalgyűjtemény*ből, hiszen Bartalus István ezt a részt nemigen tudta hasznosítani zongorakíséretes kiadásában, műfaji-stiláris okokból. Vagy Bartalus, vagy tanítványa, Sztankó Béla közvetítette őket Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteményéhez* (1891), hiszen mestérével közösen ő gondozta a kötet kottaanyagát. Kiss egyébként csak 1883-ban hirdette meg gyűjtőmozgalmát, s jó néhány évig kellett várnia egy kötetre való anyag beérkezéséig, így többszörös hitele lehetett a jóval korábbi, sőt több évtizedes emlékekből felidézett Arany-féle gyerekdaloknak.

Fontos, hogy Arany nemcsak a *Dalgyűjtemény*ben rögzítette, hanem már az 1856-os versidom-tanulmányban közreadta a *Serkenj fel, kegyes nép* (III. 2. sz.) kezdetű névnapköszöntő első strófáját, apró eltéréssel, itt *arany szín tol-lakon* szavakkal (AJÖM X, 1962, 235.). Korábbi forrásokban egyelőre sehol nem bukkant fel a daltípus, s később is csak a nagyszalontai, illetve Csanád, Csongrád és Békés megyei gyűjtésekben, tehát viszonylag szűk körben. Arany két adata tehát az eddig ismert legkorábbi előfordulásait őrzi a kétségkívül régies, a 18. századi kollégiumi kultúrából eredő névnapköszöntőnek.

⁴² Ugyanezen cikksorozat egy későbbi miniatűrjében újra közli a dalt, itt már mindkét alternatív sort feltünteti (AJÖM XI, 1968, 547.).

IV. Néhány párhuzam

Vetítsünk egymásra végül néhány fontos adatot pusztá filológiai tényként, bárhonnan érkeztek Aranyhoz. Vizsgáljuk meg, hogy Arany korábbi életművében – főként a tanulmányokban – milyen népi vagy közköltési szövegrészeket tűnnek fel, amelyek a *Dalgyűjtemény*ben szintén helyet kaptak. Ezek közül azokat tarthatjuk legerősebbeknek, amelyek más módon is szerephez jutottak az életműben: a levelezésben, Arany saját verseinek nótajelzéseként és/vagy architextusaként, illetve a *Daliás idők* első változatának mottóiként. A halmazok elnagyoltak, de mégis beszédesek, ízelítőül csak néhány szöveget soroljunk fel:

(kezdő)sor	tanulmányok	levelezés	<i>Daliás idők</i> (mottók)	nótajelzés ~ minta	Dalgyűjtemény (1874), Bartalus- „apokrifok”
Az egri kávésnak két lányát eszmérek	+				+
Arany-ezüs- tért, cifra ruháért	+		+		
Bort ittam én, boros vagyok	+			++	+
Édes Tu- bám, szép- ségednek (Szemedben mintha Vesztának)	+				+
Ha meg- halok, se bánom	+				+(+)
Jó ló volt a fakó (Barna Péter)	+	+			+
Kádár Ist- ván histó- riája	+				+

(kezdő)sor	tanulmányok	levelezés	Dalíás idők (Mottók)	nótajelzés ~ minta	Dalgyűjtemény (1874), Bartalus- „apokrifok”
Kis Komárom, nagy Komárom	+				+
Lóra, csikós, lóra, elszaladt a ménés	+			(+)	
Mesterlegény fájlalja az i-, i-, inát (Szarvastag az uraknak)	+			+	+
Ne szomorkodj, légy víg	+				+
Nem anyától lettél	+				+
Nincsen olyan derék asszony	+			(+)	+
Pej paripám patkósöge de fényes	+			+	
Serkenj fel, kegyes nép	+				+
Úgy ég a tűz, ha lobog	+			+	
Új esztendő, vígságszerző	+				+

A fenti táblázat csak ízelítőt adhatott ebből a nagyon összetett szövegrendszerből, amelyet Arany populáris idézettáraként, egyúttal metrikai (zenei) és poétikai mintáinak sorozataként is értelmezhetünk. A tanulmányokban elhelyezett egy-két sornyi dalrészletek fontosságát több évtizedes visszatérő használatuk igazolja. Ebben Arany személyes kötődése legalább olyan lényeges, mint az, hogy némelyiküket valóban ő segítette nagyobb nyilvánossághoz, s épp az ő tanulmányai emelték be az irodalomtörténeti és folklorisztikai diskurzusba. Más szóval: Arany tette őket elemzésre méltóvá és alkalmassá.

IRODALOM

AJÖM

- 1951 *Arany János Összes Művei I. Kisebb költemények.* Sajtó alá rendezte VOINOVICH Géza. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1952 *Arany János Összes Művei III. Elbeszélő költemények.* Sajtó alá rendezte VOINOVICH Géza. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1953 *Arany János Összes Művei V. Toldi szerelme. A Daliás idők első és második dolgozata.* Sajtó alá rendezte VOINOVICH Géza. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1952 *Arany János Összes Művei VI. Zsengék, töredékek, rögtönzések.* Sajtó alá rendezte VOINOVICH Géza. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1962 *Arany János Összes Művei X. Prózai művek 1. Szerkeszti KERESZTURY Dezső,* sajtó alá rendezte KERESZTURY Mária. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1968 *Arany János Összes Művei XI. Prózai Művek 2. Szerkeszti KERESZTURY DEZSŐ,* sajtó alá rendezte NÉMETH G. Béla. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1975 *Arany János Összes Művei XV. Levelezés 1. Arany János levelezése (1828–1851).* Szerkeszti KERESZTURY Dezső, sajtó alá rendezte SÁFRÁN Györgyi, a Tompa Mihállyal folytatott levelezést kiadta BISZTRAY Gyula, a Kertbeny Károllyal és Szilágyi Istvánnal folytatott levelezést kiadta SÁNDOR István. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1982 *Arany János Összes Művei XVI. Levelezés 2. Arany János levelezése (1852–1856).* Szerkeszti KERESZTURY Dezső, sajtó alá rendezte SÁFRÁN Györgyi, a Tompa Mihállyal folytatott levelezést kiadta BISZTRAY Gyula, a Kertbeny Károllyal és Szilágyi Istvánnal folytatott levelezést kiadta SÁNDOR István. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 2004 *Arany János Összes Művei XVII. Levelezés 3. Arany János levelezése (1857–1861).* Sajtó alá rendezte KOROMPAY H. János, a német nyelvű leveleket sajtó alá rendezte BÓDYNÉ MÁRKUS Rozália, a latin nyelvű szövegek jegyzeteit készítette JANKOVITS László, név- és cím-mutató TÓTH Magdolna. Budapest, Universitas Kiadó.

Csörsz Rumen István

- 2013 Kultsár István és a Hasznos Multságok „köznépi dall”-ai (1818–1828). In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 2. 143–204. Budapest, Reciti Kiadó.
- 2014a A *Népdalok és mondák* közköltészeti forrásai. *Irodalomtörténeti Közlemények*, CXVIII, 5, 611–628.

- 2014b „Bujdosom szoros utakon”: A régi magyar bujdosóénekek poétikája, I. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 3. 139–186. Budapest, Reciti Kiadó.
- 2017a A mesterkedő mester. Korai olvasmányok nyomai az Arany-életműben. *Irodalomtörténet*, 48, (98), 4, 432–449.
- 2017b „...melyben a dal megfogható”. Arany János *Dalgyűjteménye* (1874) mint ihletforrás. In: GÁBORI KOVÁCS József – MAJOR Ágnes (szerk.): „...és palota épül a pusztából”. *Akadémiai tudományos ülésszakok a 200 éves Arany Jánosról*. 163–212. Budapest, Reciti Kiadó.
- 2017c „népdalunk után indulva...”: Arany János nép- és közköltési mintáiból. *Napút*, 6, 181–197.
- 2019 A dalnok búja „méltóbb, új kobozzal”. Arany János énekköltészeti programja. In: GYAPAY László (szerk.): *A kísérletező Arany János. A 2018. májusi miskolci Arany-konferencia tanulmányai*. Budapest, Ráció Kiadó. [megjelenés előtt]
- ERDÉLYI János
1846–1848 *Népdalok és mondák* I–III. Pest, Beimel József (I, III), Magyar Mihály (II).
- KISS Áron (szerk.)
1891 *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése.
- KODÁLY Zoltán – GYULAI Ágost
1952 *Arany János népdalgyűjteménye*. Közzéteszi KODÁLY Zoltán – GYULAI Ágost. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KÖLCSEY Ferenc
2008 *Összes költeményei, Nemzeti hagyományok, Parainesis*. Szerkesztette SZABÓ G. Zoltán. Budapest, Osiris Kiadó. /Osiris Klasszikusok/
- KŐSZEGHY Péter
2008 *Balassi Bálint: Magyar Alkibiadész*. Budapest, Balassi Kiadó.
- KÜLLÖS Imola
2012 *Közkézen, közszájon, köztudatban. Folklorisztikai tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MÁTRAY Gábor
1852 *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye*. Első kötet 1-ső füzet. Rendezé 's kiadá MÁTRAY Gábor, Széchényi-könyvtár őre a' magyar nemzeti Muzeumban, a' pestbudai hangászegyleti zenede igazgatója, magyar tudós társasági levelező tag. Buda, Egyetemi Nyomda.

MNGY

- 1872 *Magyar Népköltési Gyűjtemény I. Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiről.* Szerkesztették ARANY László – GYULAI Pál. Pest, Athenaeum.
- 1924 *Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. Nagyszalontai gyűjtés.* Gyűjtötte a Folklóre Fellows Magyar Osztályának Nagyszalontai Gyűjtő Szövetsége. KODÁLY Zoltán közreműködésével szerkesztette SZENDREY Zsigmond. Budapest, Kisfaludy-Társaság.
- 2001 *Magyar Népköltési Gyűjtemény XV. Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése.* Szerkesztette SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta. Budapest, Balassi Kiadó – Magyar Néprajzi Társaság.

MNT

- 1951 *A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok.* Szerkesztette KERÉNYI György, bevezetés KODÁLY Zoltán. Budapest, Akadémiai Kiadó.

MVP

- 2018 *Magyar világi ponyvairódalom 1700–1801. I. Lirai dalok és versek.* Szerkesztette CSÖRSZ Rumen István. Budapest, Reciti Kiadó. /ReTextum 8./

OLOSZ Katalin (s. a. r.)

- 2018 *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919.* A Folklóre Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi OLOSZ Katalin. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. /Kriza Könyvtár/

R. VÁRKONYI Ágnes

- 1973 *Pozitívista történet szemlélet a magyar történetírásban I–II.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

RMKT XVII

- 1961 *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 3. Szerelmi és lakodalmi versek.* Sajtó alá rendezte STOLL Béla. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1977 *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 9. A két Rákóczi György korának költészete (1630–1660).* Sajtó alá rendezte VARGA Imre. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1981 *Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 10. Az 1660-as évek költészete.* Sajtó alá rendezte VARGA Imre. Budapest, Akadémiai Kiadó.

RMKT XVIII

- 2013 *Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század 14. Közköltészet 3/A. Történelem és társadalom.* Sajtó alá rendezte CSÖRSZ Rumen István – KÜLLÖS Imola. Budapest, Universitas Kiadó – Editio Princeps Kiadó.

- 2015 *Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század 15. Közköltészet 3/B. Közérkölc és egyéni sors.* Sajtó alá rendezte Csörsz Rumen István – KÜLLŐS Imola. Budapest, Universitas Kiadó.

STOLL Béla

- 2002 *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840).* 2. javított és bővített kiadás. Budapest, Balassi Kiadó.

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza

- 2004 Balassi búcsúverse és a prosopopeia a XVII–XVIII. század magyar nyelvű költészetében. *Irodalomtörténet*, 35, 2, 173–211.

SZ. I. [Szilágyi István]

- 1864 A Kádár Istvánról írt ének ideje. *Koszorú*, 2, 7, 1864. augusztus 14. 165–166.

SZILÁGYI Márton

- 2012 A pórdal státusza a *Nemzeti hagyományokban*. In: FÓRIZS Gergely (szerk.): *Szívből jövő emlékezet. Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról.* 95–113. Budapest, Reciti Kiadó. /Hagyományfrissítés 1./

TOLDY, Franz

- 1828 *Handbuch der Ungarischen Poesie* [...]. I–II. Pest – Wien, Kilian – Gerold.

RUMEN ISTVÁN CSÖRSZ

POPULAR AND FOLK SONGS IN JÁNOS ARANY'S PAPERS IN THE
CONTEXT OF HIS *SONGBOOK* (1874)

In terms of metrics/prosody, the literary and folkloric quotations of János Arany – with which he illustrated his papers and sometimes his letters and used them as song indicators or mottos – have received much attention. But in terms of folk poetry and historical folkloristics in a stricter sense, there are still numerous philological connections in these miniature textual fragments that can be explored. Most of these quotations are easily identifiable today, and many of the fragments fit in with the material transcribed in Arany's *Dalgyűjtemény* ('Songbook') published in 1874 (much later than the rest of his papers) and – more importantly – with common popular textual families. These are thus not isolated pieces of data but systematic quotations that the poet considered especially important. As a case study for the forthcoming new critical edition of the *Songbook*, this paper provides an overview of these quotations, with the intention of expanding the limits of the 'folkloric knowledge' of János Arany, because without this textual background, his own oeuvre cannot be fully understood.